

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.15.2023.8045>

**ინტერფერენციის საკითხები იმერეთში მცხოვრებ
დევნილთა მეტყველების მიხედვით**

**Interference Issues in the Speech
of IDPs Living in Imereti**

თამილა ზვიადაძე

მარინა კაკაჩია

ქეთევან მარგიანი

სოხუმის ახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველო, თბილისი

მარინა ჭღარკავა

თსუ არნოლდ ჩიკობავას სახელობის

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

საქართველო, თბილისი

Tamila Zviadadze

Marina Kakachia

Ketevan Margiani

Sokhumi State University

Georgia, Tbilisi

Marina Jgharkava

TSU Arnold Chikobava

Institute of Linguistics

Georgia, Tbilisi

აბსტრაქტი

აფხაზეთიდან დევნილი მოსახლეობის მეტყველებამ ოცდაათი წლის განმავლობაში ცვლილებები განიცადა. ჩვენი კვლევის საგანს სწორედ ინტერფერენციის საკითხების შესწავლა წარმოადგენს. აფხაზეთიდან დევნილთა მეტყველების თავისებურებათა დაფიქსირება, აღნუსხვანალიზი ასეთი მასშტაბით ჯერ არ ჩატარებულა. კვლევები ხორციელდება საქართველოს იმ რეგიონებში, სადაც დევნილთა მეტი რაოდენობაა კომპაქტურად ჩასახლებული. ამჯერად იმერეთში, კერძოდ, წყალტუბოში მცხოვრებ დევნილთა მეტყველების თავისებურებებზე შევამჩერეთ ყურადღება.

აღსანიშნავია, რომ წყალტუბოში მცხოვრებ აფხაზეთიდან დევნილთა უმრავლესობა თავის დროზე ლეჩხუმიდან იყვნენ გადასახლებულები, ამიტომაც მათ, ბუნებრივია, თან მოჰყვა ლეჩხუმური კილოსთვის დამახასიათებელი სამეტყველო თავისებურებები.

აფხაზეთის ლეჩხუმელთა მეტყველებაში უხვადაა წარმოდგენილი საყოფაცხოვრებო და სამეურნეო დარგობრივი ლექსიკის დიალექტური ნაირსახეობანი. გამოიყოფა არქაული ფენაც (დიალექტიზმებად გააზრებული), ეთნოგრაფიული თავისებურებების ამსახველი ლექსიკა, რუსული ენის ზეგავლენით დამკვიდრებული ფორმები, ზანიზმები. ეს ყველაფერი კი მეტად საინტერესო სურათს იძლევა. რა თქმა უნდა, მოსახლეობამ ლეჩხუმური დიალექტი შეინარჩუნა, ასევე, შეისისხლხორცა აფხაზეთში მცხოვრებ ქართველთა მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ნიუანსებიც; დევნილობისას კი ამას დაემატა თავისებურებები, რომლებიც გაჩნდა იმერულთან ურთიერთობისას.

ინტერფერენციულობით ხასიათდება აფხაზეთიდან დევნილ სვანთა მეტყველებაც, რომელზეც დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ერგატივს აქ ისევე, როგორც ენგურის ხეობის სვანურში, ახასიათებს როგორც ოდენ საკუთრივ მოთხრობითი ბრუნვის ფორმანტებით წარმოება, ასევე ორ- და სამფუძიანობაც კი.

აფხაზეთიდან დევნილთა მეტყველების აღნუსხვა და ენათმეცნიერული კვლევა აქტუალურია სახელმწიფოებრივად, ფასეულია ლინგვისტურად, საინტერესოა მეცნიერული (ქართველოლოგიური) ასპექტით. აღსანიშნავია, რომ ჩაწერილი ტექსტები შეიცავს ენობრივი ანალიზისათვის მეტად მნიშვნელოვან ინფორმაციას. ზოგიერთი ფორმა არ დასტურდება ძირ დიალექტში. ტექსტების შეკრება და ყველა იმ ცვლილების აღნუსხვა, რაც დიალექტში დროის გარკვეულ მონაკვეთში გაჩნდება, შესაძლებლობას იძლევა განისაზღვროს დიალექტის ცვლილებების შინაგანი ტენდენციები.

გაირკვა, რომ აფხაზეთიდან დევნილთა მეტყველებაში ერთმანეთს ერწყმის სხვადასხვა ენობრივ-დიალექტური მოვლენა, რაც მეტყველებას ინტერფერენციული იერსახის მატარებელს ხდის. განსხვავებული ენობრივ-დიალექტური კოდისათვის დამახასიათებელი ნიშნების ზედდება ანუ ინტერფერენცია – ერთი რომელიმე ენის ან დიალექტის მეორეზე ნებისმიერი ზემოქმედება ხშირად არაკონტროლირებადი პროცესია. რა თქმა უნდა, აქტიურად გამოყენებული ენა თუ დიალექტი უფრო ადვილად მოქმედებს მეორეზე.

ემპირიული ენობრივი (დიალექტური) მასალის ანალიზის საფუძველზე პუბლიკაციაში მეტ-ნაკლები სრულყოფილებით არის წარმოდგენილი კვლევის შედეგები და პასუხები შემდეგ კითხვებზე:

1. რა განაპირობებს ინტერფერენციულ ცვლილებებს, რა ფაქტორები იწვევს პროცესს;
2. როგორია ინტერფერენციის მასშტაბები;
3. რა გზით, როგორი ფორმით მკვიდრდება დევნილთა მეტყველებაში ლექსიკური და გრამატიკული ნასესხობები;

4. როგორია ინტერფერენციული თუ სხვა ტიპის ენობრივი ცვლილებების დინამიკა.

საკვანძო სიტყვები: იმერეთში მცხოვრებ დევნილთა მეტყველება, აფხაზეთიდან დევნილთა ენობრივი ინტერფერენცია, დიალექტური ლექსიკა.

ABSTRACT

Over the past thirty years, significant changes have been observed in the speech of the population displaced from Abkhazia. Our research focuses on studying interference issues, a topic that has not been extensively researched before in terms of recording and analyzing the speech peculiarities of IDPs from Abkhazia. The research was conducted in regions of Georgia where a large number of IDPs are densely settled. This study specifically investigates the speech characteristics of IDPs living in Imereti, particularly in Tskaltubo.

It is important to note that the majority of displaced persons from Abkhazia now residing in Tskaltubo were originally from Lechkhum, bringing with them the distinct speech peculiarities typical of the Lechkhum dialect. The speech of Lechkhum people from Abkhazia prominently features dialectal variations in household and economic sector vocabulary. Additionally, it includes an archaic layer (understood as dialectal archaisms), vocabulary reflecting ethnographic features, forms influenced by the Russian language, and local idioms, painting a fascinating linguistic portrait. Over time, these IDPs have preserved the Lechkhum dialect while incorporating nuances characteristic of the speech of Georgians living in Abkhazia. During their displacement, further peculiarities emerged through interaction with the Imereti region.

The speech of Svans displaced from Abkhazia also exhibits interference characteristics. Observations reveal that the ergative structure, similar to that found in Svan dialects of the Enguri valley, manifests with its own narrative style and formants, including bi- and even tri-basicality.

The study of the speech of IDPs from Abkhazia and its linguistic analysis holds national significance, provides valuable insights from a linguistic perspective, and is scientifically intriguing from a Georgian standpoint. Notably, the recorded texts contain crucial information for linguistic analysis, revealing forms not attested in the root dialect. The collection and analysis of such texts over time enable the identification of internal dialectal trends.

It is evident that the speech of displaced individuals from Abkhazia integrates various linguistic and dialectal elements, resulting in a distinct interference phenomenon. This overlay of characteristics from different language and dialectal codes represents an often uncontrolled process of influence, where one language or dialect can easily influence another.

Based on the analysis of empirical linguistic (dialectal) material, this publication presents research findings that address the following questions comprehensively:

1. What factors contribute to interference changes?
2. What are the levels of interference?
3. How do lexical and grammatical borrowings manifest in the speech of IDPs?
4. What are the dynamics of interference and other types of language changes?

Keywords: Speech of refugees living in Imereti, language interference of refugees from Abkhazia, dialect vocabulary.

უკვე 30 წელია, აფხაზეთიდან დევნილი მოსახლეობა გაფანტულია საქართველოს კუთხეებში. ბუნებრივია, ამ ხნის განმავლობაში იძულებით გადაადგილებულთა მეტყველებამ განიცადა ოდნავი ან მნიშვნელოვანი ცვლილებები. პროექტი, რომელზეც ჩვენი ჯგუფი მუშაობს, მიზნად ისახავს ამ ცვლილებების დაფიქსირებას, აღნუსხვასა და ანალიზს, რაც ჯერ მასშტაბურად არავის გაუკეთებია.

კვლევები ტარდება საქართველოს იმ რეგიონებში, სადაც დევნილთა მეტი რაოდენობაა კომპაქტურად ჩასახლებული. ამჯერად იმერეთში, კერძოდ, წყალტუბოში მცხოვრებ დევნილთა მეტყველების თავისებურებებზე შევჩერებთ ყურადღებას.

ქვემოიმერული დიალექტი, რომელიც იმერულის განშტოებას წარმოადგენს, მოიცავს წყალტუბოს, სამტრედიის, ხონისა და ვანის რაიონებს. ქვემო იმერეთის მოსახლეობა ეროვნული შემადგენლობით შედარებით უფრო ერთფეროვანია, რადგან ამ კუთხეს არც ადგილობრივების, არც უცხო ტომების მასობრივი მიგრაცია არ შეხებია.

აღსანიშნავია, რომ წყალტუბოში მცხოვრებ აფხაზეთიდან დევნილთა უმრავლესობა თავის დროზე ლეჩხუმიდან გადასახლებულები იყვნენ.

როგორც ბ. ჯორბენაძე მიუთითებს – წმინდა გეოგრაფიული პრინციპით, ლეჩხუმური, რა თქმა უნდა, ზემო ზონაში მოექცეოდა (რაჭულთან ერთად), მაგრამ არსებითი მნიშვნელობა აქვს საკუთრივ დიალექტოლოგიურ პრინციპს. ამ თვალსაზრისით კი ლეჩხუმური (ისტორიულადაც და ამჟამადაც) მეტ სახლოვეს იმერულთან (უპირატესად კი ქვემოიმერულთან) ამჟღავნებს (ჯორბენაძე, 1989: 494).

ლეჩხუმის მეტყველების განვითარება ორი ქართველური ენის (სვანური და ზანური) და ორი დიალექტის (ქვემოიმერული და რაჭული) მეზობლობაში, რა თქმა უნდა, განაპირობებს მის თავისებურებას, რაც აღნიშნული დიალექტური ერთეულის შესწავლის საკითხს ქართული დიალექტოლოგიის უმნიშვნელოვანეს ამოცანათა რიგში აყენებს. საინტერესო იყო დიალექტის შესწავლა არა მხოლოდ ლეჩხუმში, არამედ ახალშენებშიც, სადაც ლეჩხუმიდან გადასახლებულები ცხოვრობდნენ. სამწუხაროდ, როგორც იყო მათი მეტყველება ენობრივი გავლენების, ინტერფერენციის, დიგლოსია-ბილინგვიზმის მოვლენების თვალსაზრისით, შესწავლილი არ ყოფილა, თუ არ ჩავთვლით პროფესორ

ოთარ მიქიაშვილის მიერ სოჭელი (პლასტუნკელი) ქართველების მეტყველებაზე დაკვირვებას, რომელიც აისახა კიდევ მის ნაშრომში (მიქიაშვილი 1986); აფხაზეთში მცხოვრებ ლეჩხუმელთა მეტყველების შესახებ კი სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია მხოლოდ ის, რომ აქაურმა ქართველებმა შეინარჩუნეს ქართული ენა და რომ აქ ახალი დიალექტური ერთეული არ წარმოქმნილა (თოფურია 1963: 165).

ჩვენ პროექტის ფარგლებში ჩავიწერეთ იმერეთში მცხოვრებ დევნილთა მეტყველების ნიმუშები და შევეცადეთ გამოგვევლინა, თუ როგორ ერწყმის ერთმანეთს სხვადასხვა ენობრივ-დიალექტური მოვლენა, რაც მეტყველებას ინტერფერენციული იერსახის მატარებელს ხდის. განსხვავებული ენობრივ-დიალექტური კოდისათვის დამახასიათებელი ნიშნების ზედდება ანუ ინტერფერენცია – ერთი რომელიმე ენის ან დიალექტის მეორეზე ნებისმიერი ზემოქმედება ხშირად არაკონტროლირებადი პროცესია. რა თქმა უნდა, აქტიურად გამოყენებული ენა თუ დიალექტი უფრო ადვილად მოქმედებს მეორეზე.

წარმოვადგინოთ რამდენიმე ნაწყვეტს გაბმული თხრობის სახით ჩაწერილი ტექსტებიდან:

ნ. ჯ. – 57 წლის, სოფელი არადუ (ოჩამჩირე):

„არადუ ძირითადად ლეჩხუმიდან ჩამოსახლებულ მოსახლეობას ეკავა. ჩემები ცაგერის რაიონის სოფელ ზუმიდან გადმოუსახლებიათ. ჯანელიძეები იმერლები ყოფილან, წარმოშობით სოფელ გორდიდან. შემდეგ გადასულან სოფელ ზუმში. ცხოვრების თავიდან დაწყება ადვილი როდია, მაგრამ დასახლებულან, გამრავლებულან... გაუჭირდათ იქიდან წამოსვლა, თვალზე ცრემლით დაუტოვებიათ ლეჩხუმი.

ბეზიას ოჯახი უფრო ადრე ჩაუსახლებიათ აფხაზეთში. სიამაყით ამბობდა ხოლმე: მე 1915 წელს სოხუმში დაბადებული ქალი ვარო. ბეზიას მამა – დიდი ბაბუა ანტონი მღვდელი ყოფილა, მის შტოს ხუცისანებს ეძახდნენ თურმე. ნახევრად გაუვალი ტყე დახვედრიათ არადუში ჩამოსახლებულებს, მგლებითა და ტურებით სავსე... გაჩეხეს, იშრომეს, იწვალეს... ბევრი ჭირი ნახეს, სანამ წელს წამოიდგამდნენ.

კომფაქტურად იყო დასახლებაული ლეჩხუმლებით არადუ, ახალდაბა, ცაგერა, ლინდავა, კოჩარაც ნაწილობრივ. ცხოვრობდნენ კოპალიანები, ჩაკვეტაძეები, მამარდაშვილები, ცვარიანები, ასლანიკაშვილები, სალინაძეები, თუთისანები, ბენიძეები, ყურაშვილები, გოლეთიანები, კუხალაშვილები, ჯანელიძეები – ნაკლებად...

რა თქმა უნდა, მოსახლეობამ ლეჩხუმური დიალექტი შეინარჩუნა. ეს ისე იყო გამჯდარი ძვალ-რბილში, თუ გინდა, სისხლში, რა დაავიწყებდათ?! თვითმყოფადობა შეინარჩუნეს, თუმცა დიალექტმა სხვა ენების (რუსული, აფხაზური), ასევე მეგრულის გავლენა მაინც განიცადა. ამას მაშინ მივხვდი, როცა ლეჩხუმში ავედი, სოფელ ზუმში, სადაც ჩემი წინაპრები ცხოვრობდნენ. ტკბილად ჩამესმოდა იქაური დიალექტი, რომელიც გაცილებით ლამაზი აღმოჩნდა, ვიდრე – ჩვენი. ინტონაციაც სხვანაირი ჰქონდათ თითქოს... მივხვდი, რომ ჩვენთან, აფხაზეთში, ბევრი რამ უკვე შეცვლილი იყო. ახლა

აქ, წყალტუბოში ვცხოვრობთ და ისევ ავირიეთ – ლეჩხუმურ-იმერულით ვსაუბრობთ“.

ნ. მ. - 83 წლის:

„ჩემი დედიდან ვიცი ლეჩხუმური სიტყვები. მახსოვს ბევრი. ახალგაზრდები არ ლაპარაკობენ ამ სიტყვებით, ჩვენ თუ შემოგვჩა. ლეჩხუმიდან აფხაზეთში რო ჩასულან, სხოკან ცხოვრება ძაან გაჭირებიათ – მიყობოდა დედაჩემი. სულ საქნარობდა, რაც მახსოვს. ეზო დაწკრიანლებული ქონდა, ბალახს რაღა გააჩერებდა, ხვართქლას ძირიანად ამოაკვანკვალეზდა, მორეთ ამოდება რო არ დაჭირებოდა. იმისანე გაჩისტული ქონდა ეზო-გარემო, ბდღვერსაც ვერ ნახავდი. უთენია დგებოდა, ეზოს ბოლოში, სახლის უკან ქონდა გადაღობილი, იქ იყო საქათმე, აქით რაღა გამოუშობდა ფრინველს! მოვსებულ ქათამს საბუდრეში შეიყვანდა, რო კვერცხი დაედო, პოპოცებს ფრთებს აჭრიდა, წიწილებს თხიპის წამალს დააღვევიებდა – აფერი არ ავიწყდებოდა. პურტყვი არ გვყავდა მაინდამაინ. ყველიზა კი გვყოფნიდა რძე. საგვაჯილეს ინახავდა დედაჩემი, გვიყვარდა ჩვენ გვაჯილი. ეგი ივით, რაია? – უმარილო, ფუმფულა ყველია, გადაზილული. ცოტას კი მოანცროვდა მარილს, თლა ცოტას, წყუთე არ უნდა იყოს. პური ჩვენ ქარხნული გვქონდა, მარა ბებეი კი იხსენებდა რაცხა კოტოტიან პურს, გომიჯებს ჯობდაო. მე არ ვიცი მაი რანაირია. დედაჩემი საჭმელსაც კაის აკეთებდა, კაი ბაჭბაჭას, აფერს არ დააკლებდა. ქერო ვატატყი ქალებია, იმათ კი არ გავდა! ბოსტანიც გქონდა, აპა? ლობიეც, ა, იმნაირი, აშენებულ ლობიოს რო ეძახიან, ხარდანზე როა. კოკორაჭა ლობიო -ბებეი ეძახოდა ასე. შავი და თეთრი როა -ჭრელი კიდო. მეიცა, რას უძახოდენ? – ფარდელიო. მე გოუქნელი მიყვარდა ლობიო, ახლაც მასე ვარ, პირშილი ქვია მაგას, ქერო მოხარშავ და არ გაქნი, ნიგოზი უხდება.“

მამაჩემიც კაი მშრომელი კაცი იყო. ცოტა ღვინო უყვარდა, მარა არავის აფერს უშავებდა. ხმას არ ოუწევდა არავის. პატარა ვენახი ქონდა, ვენახი არ ერქვა თლა, მარა, კი ახარებდა თავის ჭიას. ჯიშები? კი არ მახსოვს ყველე. არა, უსახელოური არ იყო, მაგას სხვანეირი ადგილი და მიწა ჭირდება. ადესა გვქონდა, ცოლიკოური, კიდო ნაკუთნოური? არ ვიცი ზუსტად, შავი ყურძენი იყო, მრგვალი მარცვლები ქონდა. კაბისტონი გამიგონია მე ძველებიდან, ფაჩხატაც - თეთრი ყურძენია, მარა ჩვენ არ გვქონდა. ახლა იმდონი არ იყო ყურძენი, წიკვა რო დაჭირვებოდა, ისე კი ეხმარებოდენ ერთმანეთს მეზობლები. ლეჩხუმში ბურულიანი სახლი გვქონდაო, ყობოდენ ძველები, რომე და — წუმმა რო არ ჩამოსვლოდათ. აბა, თუ სახლიზა არ ვარგინხარ, ცოლი და შვილი მშიერი და ტიტველი გყავს და შენ ქე დაწიწინოფ აქით-იქით, რანაირი ოჯახის კაცი გქვია? დიდი ბაბუეი იმისანე მარჯვე კაცი ყოფილა, რომე ყიში არ გოუვიდოდა, სასახელო ნამდვილად, გზას გოუწალდავდა ადამიანს, იმისანე კი არა, ზოგს საქნარი რო ეზარება და გაგდებული აქვს კვინიხი თელი დღე. გაჭირვებიათ იქიდან წამოსვლა, მარა მერეთ კი იყვენ კმაყოფილი. ნეტაი ე ომი და უბედურება არ ყოფილიყო და...“

რ. კ. – 78 წლის:

სოხუმში რომ გადმოვედით, ჯერ ბინად ვიყავით, მერე შევიძინეთ

სახლი, მე-4 მიკრორაიონი ერქვა. აი, საბჭოს ქუჩა რო იყო, მერე კარლ-მარქსი დაერქვა, იმის იქით არაფერი არ იყო და 4 ახალი ქუჩა გაკეთდა: პერვია ნოვია - ჯგუზურის ქუჩა; ვტარაია ნოვია - მაიაკოსკის ქუჩა; ტრეტაია ნოვია - შერვაშიძის ქუჩა; ჩეტვიორტაია ნოვია - თარხნიშვილის ქუჩა. მე ვტარაია ნოვიაზე ვცხოვრობდი, ჯერ იყო ნომერ პიატ, მერე №12. ტურბაზაში ვმუშაობდი სოხუმში. რუსეთში მაშინ იყო ტურისტისთვის პროფსაიზები. ტურისტები სხვადასხვა კატეგორიის იყვნენ. ერთი წყება კანონიერად მოდიოდნენ. მეორე ჯგუფი იყო „დიკარი“, არავის არ უთანხმდებოდნენ იქ და აქ რო ჩამევიდოდნენ, მერე გვიკავშირდებოდნენ და მესამე - „სავსემ დიკარი“. ეგენი შეიკრიბებოდნენ, წამევიდოდნენ და მისით დადიოდნენ, სადაც უნდოდათ.

ერთხელაც ასე შეკრებილან ასულან მთაზე. დიდი ჩანჩქერია იქ, მერე - პატარა ტბა. ერთს უთქვამს, ზემოდან უნდა მოვუაროო და ასულა. იქ აშხეფებს წყალი, დოუცურდა ფეხი და კი ჩავარდა. დაიკარგა კაცი. გაგვაგებიეს ჩვენ. წევდით. მდინარე არ იყო ადიდებული, მორევში კარმანჩიკებია, აქ ხომ არის-მეთქი, ძლივს ვნახეთ. გაგმახე იმგენს, იქით რო იყვენ. ვქაჩაობთ, ვქაჩაობთ, ამოვქაჩეთ ძლივს...“

წყალტუბოში მცხოვრებ დევნილთა მეტყველებაში თავჩენილი მოვლენების საფუძველზე შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, რა შეინარჩუნა დიალექტმა და რა შეითვისა ახალი. ფაქტია, რომ დევნილთა მეტყველებაში შეიმჩნევა როგორც ლეჩხუმური დიალექტის, ასევე ქვემოიმერულისათვის დამახასიათებელი ფორმები, როგორც გრამატიკული, ასევე ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური ხასიათისა. ამჯერად ლექსიკა-ფრაზეოლოგიაზე შევაჩერებთ ყურადღებას.

აფხაზეთის ლეჩხუმელთა მეტყველებაში უხვადაა წარმოდგენილი საყოფაცხოვრებო და სამეურნეო დარგობრივი ლექსიკის დიალექტური ნაირსახეობანი. გამოიყოფა არქაული ფენაც (დიალექტიზმებად გააზრებული), ეთნოგრაფიული თავისებურებების ამსახველი ლექსიკა, რუსული ენის ზეგავლენით დამკვიდრებული ფორმები... რაც მეტად საინტერესო სურათს იძლევა. მაგალითად:

1. დიალექტურად გააზრებული არქაიზმები:

ბადიმი - ორმოს პირი მოდებული; ლეჩაქი (ლაჩაქი) - თავსაბურავი; აკინჭილება - ცუდი საქმის დაჟინება; ბავლი - ქორისაგან პირველ-დაჭერილი ფრინველი, გამოიყენებენ ფრაზეოლოგიზმში: „ბავლი არ გაასხმევია“ - თავისუფლება არ მისცა, შებოჭა; ტოულო - ცხენის ფეხის მისაბმელი; გოროხი - გამხმარი, გამაგრებული მიწა, ბელტი; ბუჯერი - ქართული ენის კილოებში გამოიყენება სხვადასხვა მნიშვნელობით. გურულში აღნიშნავს ცომის მოსაზელ დიდ გობს, ლეჩხუმურში - სახლის კუთხეში დატანებულ თაროს (მ. ალავიძე), შინაურ ფრინველთა ბუდის სახელიცაა, ქეგლ-ში განმარტებულია როგორც ჭურჭლეულობის დასაწყობი თარო სამზარეულო სახლში. ქ. მოწენიძის მიხედვით, ბუჯერი სამზარეულოში ნამზადის შესანახავია (მოწენიძე 1974: 63).

2. ზანიზმები:

ბუნჩხა (ფუნჩხას) - ნამცეცი, ნაფშენი, ნაფხენი; ფურჩხოლუნს -

დამტვრევა, დამსხვრევა, დანამცეცება, დაფშვნა: „ხემა ქუსით ქიდოთანსინი, ირფელს დოფუნჩხოლუნს“ – ხელში რასაც ჩაიგდებს, ყველაფერს დაფშვნის (დამტვრევს). შდრ. ფინჩხა (გურ., იმერ.) – გამომცხვარი პურეულის ან ღომის ნაფშვენი, ფხვნილი, ნამცეცი (ლლონტი 1984: 544): ფინჩხა რაოდენობასაც (ძალიან ცოტას შეესაბამება) აღნიშნავს: ერთი ფინჩხა მჭადი; აკადემიკოს ქეთევან ლომთათიძის თვალსაზრისით, ფუნჩხ//ფინჩხ ფუძე მეგრულში ნასესხებია აფხაზური ენიდან; ოჩკოჩე – ტყის კაცი; ოპორტყილე – სულელი; ოფორთხილე – მოუხერხებელი; ოჯმაჯური – უშნო საქციელის ადამიანი; ოხმახური – დიდი და მოუქნელი; ოზორდლილე – ტლანქი, მოუქნელი; ოროშა – ჭამით გაუმადლარი; ოძგვამბიე – უშნოდ მჭამელი და სხვ.

3. ლეჩხუმური დიალექტისათვის დამახასიათებელი ლექსიკური ერთეულები:

ასაზია – გათხოვილი ქალის თავისახლობა (ლლონტი 1984: 41). გამოიყენებენ ზოგადად ოჯახის სინონიმად; ღუნწაპი – ძუნწი; ბაბანოური – თბილი; ბარძლი – უშნოდ სიარულის, დგომის, მოქმედების ადამიანი; ბაური (დათვი) – დიდი, რომ არ დაგზოგავს; ბაღლო – მსუქანი, მაგრამ ლამაზი; ბაღუნჩალა – ბუთქუნა; ბაჭბაჭა – გემრიელი, მსუყე, კარგად გაჯერებული; ბეთქეშა – დიდი და მსუქანი ადამიანი; ბლაყვი – მოუხერხებელი, უუნარო; ბოჟოლია – ტილი; ბოლოლიე – ობობა (ყველაფერი, რაც დალოდავს), ბოჟოჟოე – ჭიანჭველა; ბუსკუტი დარანა – მაღალი სიცხე; დაწილაკება – დაცალკეება; დახაშხაშება – კარგად გარეცხვა, გაქათქათება; მურთხი – შეუხედავი, მაგრამ მოხერხებული; ნაგერე – ნაწილი; ჩინჩილოზა – ჩია, პატარა, გალეული და სხვ.

4. რუსიზმები: ატკაზი – უარი; პერევაროტი – გადატრიალება; მინიმალი – მცირედი; ნააბაროტ – პირიქით; კადრაფი – საკადრო; ფროლაგოდი – მეფუტკრე; ვადაპადი – ჩანჩქერი; რომელი გოდა ხარ? – რომელ წელს დაიბადე? სვინაფერმა – ღორების ფერმა; ლაგერი – ბანაკი; ვეჩნი – სამუდამო; კანეშნა – რა თქმა უნდა, პასუდა – ჭურჭელი; დაჩნიკი – დამსვენებელი; ვიეზდნოი – სამგზავრო; რეგულიარნი ვაისკა – მუდმივი ჯარი; პრაგულკა – გასეირნება...

5. ფრაზეოლოგიზმები:

ერთი დაჯდომა მიწა – ძალიან პატარა ადგილი; ჭაჭების ჩაწყვეტა – დაღლა; ყვიცი ეტაკა – ძალიან მოენატრა; ოშოშეს დადება – ვინმეს დანაშაულის პირის გამომშვენება; ტიპარიკი ამოიკრა – უეცრად წავიდა, აიბარგა; ნაქი ამოიღო – დაიღალა, ძალა ბოლომდე დახარჯა და ბევრი სხვა...

6. ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც აღარ იხმარებოდა აფხაზეთში მცხოვრებ დევნილთა მეტყველებაში, მაგრამ გაჩნდა იმერულთან ურთიერთობისას:

ოფსალო (ოფსილო) – ჭიდან წყლის ამოსაშრობი ტილო, ჯოხზე წამოცმული.

ხვინჭკა – წვრილი კენჭი. განმარტებულია სულხან-საბასთან: ხვინჭკა – წყალთ კენჭი (ორბელიანი 1993: 285); ღვინჭკა – წურილოვანი ქვა, კენჭი: „შთააგდის ბუდესა მას შინა ღვინჭკა ერთი მცირე (აბულაძე 1974: 601). დასავლურ დიალექტებში ძველი მნიშვნელობით გამოიყენება: ხვინჭკი (რაჭ.) – ქვის წვრილი ნატეხი (ლლონტი 1984: 751): ზემოიმერულში გვაქვს

ხვინჭკარო – ხვინჭკიანი: ქვიშა-შერეული მიწა (ძოწენიძე 1974: 511); ქობუდანი – ქვებუდანი (იმერ.) – ქვეშქვეშა;

ხინჩალი – ნაკლი, ზადი, ხინჯი (ძოწენიძე 1974: 514). ქვემოიმერულში იტყვიან, როცა გაწევ-გამოწევაა, ხელჩართული ჩხუბი; ქიჩმაჩი – ფაცური; დაქიჩმაჩება – გადაჭარბებული მონდომებით საქმის დაწყება, დაფაცურება (იმერ.): ჟიჟმატი – ნიშნავს პატარას, წვრილს (მაგალითად, მარცვალი), იტყვიან წვიმაზე, როცა წვრილად ცრის (ქეგლ); გათარანება – გაცხელება, გაგარვარება; შიშხათი – იტყვიან წიწაკიან, კარგად შეზავებულ შეჭამანდზე, ძლიერ წვიმასა თუ ქარზე; კიზინი (დაკიზინება) – ცეცხლის ნელ-ნელა გაღვივება, დანთება (ღლონტი 1984: 290). კიზილი – ნელი ცეცხლი (ლექს.), კიზინობელა – მოკიაფე;

ფრაზეოლოგიზმები:

ჩიტი ვერ წამეისვენებს – ადგილი, სადაც არც ხეა, არც ბუჩქი; ჩიტი კურკანტელს ვერ გეიტანს – დაბურული, გაუვალი ადგილი; სამოყვრო გზა – დიდი მანძილია, შორსაა; თავში ყვაჭიჭე ამომიყვანა – მომაბეზრა თავი ამდენი ლაპარაკით; ჩემს ჭირს მიწაზე არ აგდებს – პატივს მცემს. ზრუნავს; ერთი შეწვი, მეორე მოხარშე – არცერთი არ უქნია ღმერთს; არ გავიდა უკანა კარში – გამოუსადეგარია, ვერ დაეყრდნობი; ააყუდა ყალიონი – მოკვდა; დაბმულ ქაჯს ააწყვეტინებს – შეუხედავია; თავის მობიძგვა – ზევიდან გაშრობა, მოხმობა; წინა კარში შევედი და უკანა კარში გამოვედი – წუთისოფელი ძალიან მალე გავლიე და სხვ.

ინტერფერენციულობით ხასიათდება აფხაზეთიდან დევნილთა სვანური მეტყველება.

სვანური ენის არქაულობისა და სირთულის შესახებ არაერთხელ მიუთითებიათ ქართველ თუ უცხოელ მკვლევართ. ეს სირთულე უკავშირდება როგორც თავად სისტემას, ისე ბრუნვის ნიშანთა მრავალფეროვნებას. მოთხრობითი ბრუნვა სვანურში გამოირჩევა ალომორფთა სიმრავლით და მათი განაწილების წესების სირთულით (ჭუმბურიძე 2007: 92). აფხაზეთიდან დევნილთა სვანურ მეტყველებაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ერგატის აქ, ისევე როგორც ენგურის ხეობის სვანურში, ახასიათებს როგორც ოდენ საკუთრივ მოთხრობითი ბრუნვის ფორმანტებით (-დ, -ემ) წარმოება, ასევე, ორ- (ვ-ემ, -ნ-ემ, -ა-დ) და სამფუძიანობაც კი (-ემ-ნ-ემ, -ემ-ნ-ემ-დ).

მხოლოდ ერთეულების სახით შეგვხვდა მუხვბე-მ-ნ-ემ („მმამ“), მარე-მ-ნ-ემ („კაცმა“) ტიპის მაგალითები. ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესოდ გვეჩვენება ი. ჩანტლაძის თვალსაზრისი: ამ ტიპის მასალა სვანური ენის განვითარების ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე სხვადასხვა ქრონოლოგიურ სიბრტყეთა ამსახველი უნდა იყოს, რადგანაც იგი წარმოგვიდგება ნაირ-ნაირ პარადიგმატულ სისტემაში შემავალ კომპონენტთა ნაერთად (ჩანტლაძე 1998: 124).

აფხაზეთის სვანურ მეტყველებაში, კოდორულ ტექსტებში ვხვდებით თავად ერგატისეულ ორმაგ აფიქსაციას (-ემ-დ), რაც ენგურის ხეობის ზემოსვანურში დღეს შედარებით იშვიათია ნაცვალსახელთან და თითქმის უჩვეულოა არსებით სახელთან; სვანურში ეს მოვლენა შეიძლება არქაულობის გამოვლენადაც ჩაითვალოს, თუმცა ინტერფერენციულობაც

დასაშვებია:

ჩი-ემ-დ „ყველამ“ (შდრ. ჩი-ემ): ლიმზუბა – ადუ, ჩიემდ ჟ'ოხსყედ (შდრ. ჩი-ემ) – „ძმობა“ (საძმო) – კი, ყველამ ჩამოვაყალიბეთ („გავაკეთეთ“);

ღერთ-ემ-დ „ღმერთმა“: ღერთემდ მაქდის, ლიმზირ-ლინჯრალ მამ მალტგნდღდს! (შდრ. ღერთ-ემ) – „ღმერთმა მაშოროს, ლოცვა-ვედრება [რომ] არ მიყვარდეს!“

როგორც ტენდენცია, შეიძლება შევნიშნოთ, რომ აფხაზეთიდან დევნილ სვანთა მემკვიდრეების (როგორც ბალსზემოური, ისე ბალს-ქვემოური კილოს წარმომადგენელთა) მეტყველებაში ბრუნების I ტიპი ცდილობს გაბატონებას. ფორმანტთა და ალომორფთა მრავალფეროვნების მიუხედავად, მოთხრობითი ბრუნვის დონიან ფორმებს აქ თითქმის ცალსახად ირჩევენ ორივე დიალექტის წარმომადგენლები. აფხაზეთური სვანური მეტყველების მიხედვით -დ ფორმანტიანი ერგატივი გვხვდება თითქმის ყველა ტიპის არსებით სახელთან, ზედსართავებთან (მეშხე-დ „შავმა“, კვლთხი-დ „მაღალმა“), რიცხვითებთან (სემი-დ „სამმა“, მე[ჭ] სგჟე-დ „მეექვსემ“), სახელზმნასთან (ლიჭჟდანი-დ „კითხვამ“, ლიმზირ-დ „ლოცვამ“, ლგგე-დ „აშენებულმა“, მგგემ-დ „ამშენებელმა“...

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ აფხაზეთიდან დევნილთა სვანურში -ემ ფორმანტიანი მოთხრობითი, თუმცა ძალიან იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება (ძირითადად ბალსქვემოური წარმოშობის რესპონდენტთა მეტყველებაში).

უთუოდ საყურადღებოა გარემოება, რომ, დონიანი ფორმების გაბატონების ტენდენციის მიუხედავად, -ემ ფორმანტი მყარად არის შემორჩენილი იდიომატურ გამოთქმებში: ღერთ-ემ მაქდის! – „ღმერთმა მაშოროს!“ ღერთ-ემ ჯასარგინას! – „ღმერთმა გაპატიოს!“ (შდრ. ღწრბეთ-დ ეჯას ძალა ლახვემ – „ღმერთმა იმას ძალა მისცა“), რაც მის არქაულობაზე მეტყველებს.

ინტერფერენციის თვალსაზრისით საინტერესოდ გვეჩვენება განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელთა მხოლოდ სვანურ მასალებში გამოვლენილი შემდეგი ფორმები: ერდვამ (შდრ. ერდვად) „ვინც“ („ვინცმა“), ერდ-ვა-ლ-ა-შ-ემ (შდრ. ერ-ვა-ლ-ე-დ) „ვიღაცამ“.

ინტერფერენციის თვალსაზრისით საინტერესოა გეოგრაფიულ სახელთა ანალიზი.

აფხაზეთიდან დევნილთა მეტყველების აღნუსხვა და ენათმეცნიერული კვლევა აქტუალურია სახელმწიფოებრივად, ფასეულია ლინგვისტურად, საინტერესოა მეცნიერული (ქართველოლოგიური) ასპექტით. აღსანიშნავია, რომ ჩაწერილი ტექსტები შეიცავს ენობრივი ანალიზისათვის მეტად მნიშვნელოვან ინფორმაციას. ზოგიერთი ფორმა არ დასტურდება ძირ დიალექტში. ტექსტების შეკრება და ყველა იმ ცვლილების აღნუსხვა, რაც დიალექტში დროის გარკვეულ მონაკვეთში დაჩნდება, შესაძლებლობას იძლევა, განისაზღვროს დიალექტის ცვლილებების შინაგანი ტენდენციები.

გამოყენებული ლიტერატურა

- აბულაძე 1972: აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი, 1974.
- თოფურია 1963: თოფურია ვ., ქართველურ ენათა დიალექტების შესწავლის მდგომარეობა და ამოცანები. თბილისი, 1963.
- მიზჩუანი 1989: მიზჩუანი თ., დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან. თბილისი, 1989.
- მარგიანი 2010-2011: მარგიანი ქ., დალის ხეობის ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. VIII. თბილისი, 2010-2011.
- მარგიანი 2012: მარგიანი ქ., სვანეთის მიკროტოპონიმის ლექსიკური ანალიზი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქართველური ონომასტიკა, ტ. V. თბილისი, 2012.
- მიქიაშვილი 1986: მიქიაშვილი ო., ქართული ენის დიალექტების ურთიერთშერევისა და ინტერფერენციის საკითხები. თბილისი, 1986.
- ქალდანი 1970: ქალდანი მ., დიალექტთა შერევა კოდორის ხეობის სვანურში. იკე, ტ. XVII. თბილისი, 1970.
- ქეგლ 1950-1965: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, თბილისი, 1950-1965.
- ღლონტი 1884: ღლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი, 1984.
- ჩანტლაძე 1998: ჩანტლაძე ი., ქართველოლოგიური ძიებანი. თბილისი, 1998.
- ცხადაია 1986: ცხადაია პ., სვანური სუბსტრატის საკითხისათვის სამეგრელოს ტოპონიმიაში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტომი №122. თბილისი, 1986.
- ძოწენიძე 1974: ძოწენიძე ქ., ზემომერული ლექსიკონი, ქუთაისი, 1974.
- ხვისტანი 2018: ხვისტანი რ., კულტურული მემკვიდრეობა საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე (მდინარე კოდორის ზემო წელი – ისტორიული მისიმიანეთი). თბილისი, 2018.
- ჯორბენაძე 1989: ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, I. თბილისი, 1989.
- Margiani 2018: Margiani K., Dali Gorge Linguoculturology, Interference, Ethnolinguistics (according to the speech of Kodori Gorge population) Materials of the III International Scientific-Practical Conference “Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of our Time”, Volume I, Kyoto, Japan, 2018.